

Moliyaviy hisobotdagi firibgarliklar.

Ibrohim Ismatov
Xalqaro Nordik Universiteti
tyutor, tarbiyachi-pedagog

Reja:

- 1. Moliya hisobotlarida firibgarlik tushunchasi*
  - 2. Firibgarlikni aniqlash usullari*
  - 3. Moliyaviy hisobotlar auditining roli*
-
-

1. Moliya hisobotlarida firibgarlik tushunchasi

Moliya hisobotlarida firibgarlik tushunchasi moliyaviy ma'lumotlarni noto'g'ri ko'rsatish yoki yashirish orqali tashkilotning moliyaviy holatini noto'g'ri tasvirlashni anglatadi. Bunday firibgarliklar 70% holatda daromadlarni oshirib ko'rsatish va 30% holatda xarajatlarni kamaytirish orqali amalga oshiriladi. Bu firibgarlik turlari ko'pincha ichki nazoratning sustligi yoki kitoblardagi manipulyatsiyalar (masalan, debitor qarzlari va zaxiralar) bilan bog'liq bo'ladi. Bunda 5-10% hollarda yuqori rahbariyatning bevosita ishtiroki aniqlanadi. Moliya hisobotlari auditida firibgarlik alomatlarini aniqlash bosh auditorlik firmaning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

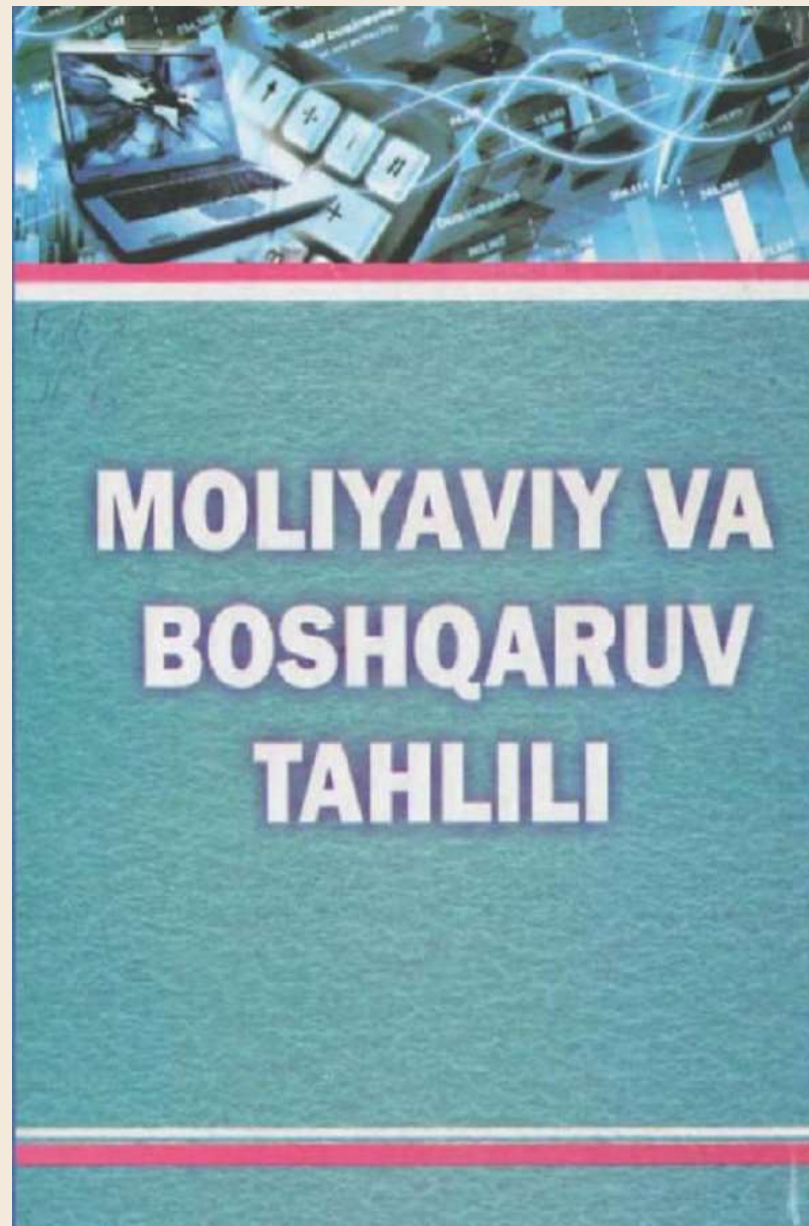
Firibgarlikni aniqlash bir qancha usullar orqali amalga oshiriladi. Mashinasozlik va xodimlarning xatti-harakatlarini kuzatish algoritmlari yordamida firibgarlikni aniqlash imkoniyati yaratilgan. 2022 yilda tadqiqotlar natijasida korxonalarining taxminan 5% daromadi firibgarlik sababli yo'qotilgan. Audit va ichki nazorat tizimlarini kuchaytirish orqali firibgarlik xavfi ancha kamayadi. Firib kontragentlarni tekshirish, xodimlar uchun maxsus treninglar tashkil qilish va noqulay trendlarni analitik vositalar yordamida aniqlash orqali aniqlanishi mumkin. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, ICFE (International Center for Fraud Examination) yillik hisobotida millionlab dollar o'g'irlangan mablag'lar qayd etiladi. Firibgarlikni aniqlash jarayonida dasturiy ta'minotlar, masalan, SAS va ACL juda samarali hisoblanadi.

Moliyaviy hisobotlar auditining roli korxonalar uchun nihoyatda muhimdir. U moliyaviy axborotning ishonchliligini oshirishga yordam beradi. Audit jarayonida mustaqil auditorlar hisobotlardagi haqiqiylik va aniqlikni tekshiradilar. 2022-yilda O'zbekistonda o'tkazilgan auditsiz hisobotlar soni auditorlik nazoratini talab qilayotgan 5000dan ortiq korxonani tashkil etdi. Bu audit moliyaviy qarorlar va investitsiyalarni jalb qilishda ishonchli muhit yaratadi. Audit 30% gacha firibgarlik va xatoliklarni aniqlash imkoniyatini oshiradi. Shuningdek, auditorlik xulosalari menejment va aksiyadorlar uchun qimmatli ma'lumotlar manbai hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, kuchli audit amaliyoti korporativ boshqaruv samaradorligini 25% ga oshirishga qodir.

4. Firibgarlikning huquqiy oqibatlari

Firibgarlik huquqiy oqibatlaridan biri jinoyat kodeksida belgilangan javobgarlikdir.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga ko'ra, firibgarlik uchun jazo sifatida jarima, ma'lum huquqlardan mahrum qilish yoki ozodlikni cheklash belgilangan. Jinoyat kodeksining 168-moddasiga asosan, ko'p miqdorda zarar yetkazilgan firibgarlik uchun 3 yildan 10 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi qo'llanilishi mumkin. Shu bilan birga, jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslar ishlagan zarar miqdorini ham qoplashlari talab qilinadi. Firibgarlikning oqibatlari nafaqat jismoniy, balki yuridik shaxslarga ham katta iqtisodiy zarar yetkazishi mumkin.

Ichki nazorat tizimlari tashkilotlarda moliyaviy va operatsion jarayonlarni samarali boshqarish, xato va suistemollarni oldini olish maqsadida qo'llaniladi. Ushbu tizimlar nazorat muhitini, axborot va aloqa kanallarini, xavflarni baholash, nazorat faoliyatlari va monitoring jarayonlarini o'z ichiga oladi. Ko'pincha, ichki nazoratga audit, hisobot tayyorlash va risk boshqaruvi kiradi. Ular tashkilotlar uchun tashqi va ichki xavflarni kamaytirishga yordam beradi. Xalqaro amaliyotda ichki nazorat tizimlari uchun COSO modeli keng qo'llaniladi. Ushbu yo'nalishda 2020-yilda o'tkazilgan tadqiqotlar ichki nazorat tizimlarining 54% tashkilotlarda samaradorligini oshirganini ko'rsatdi.

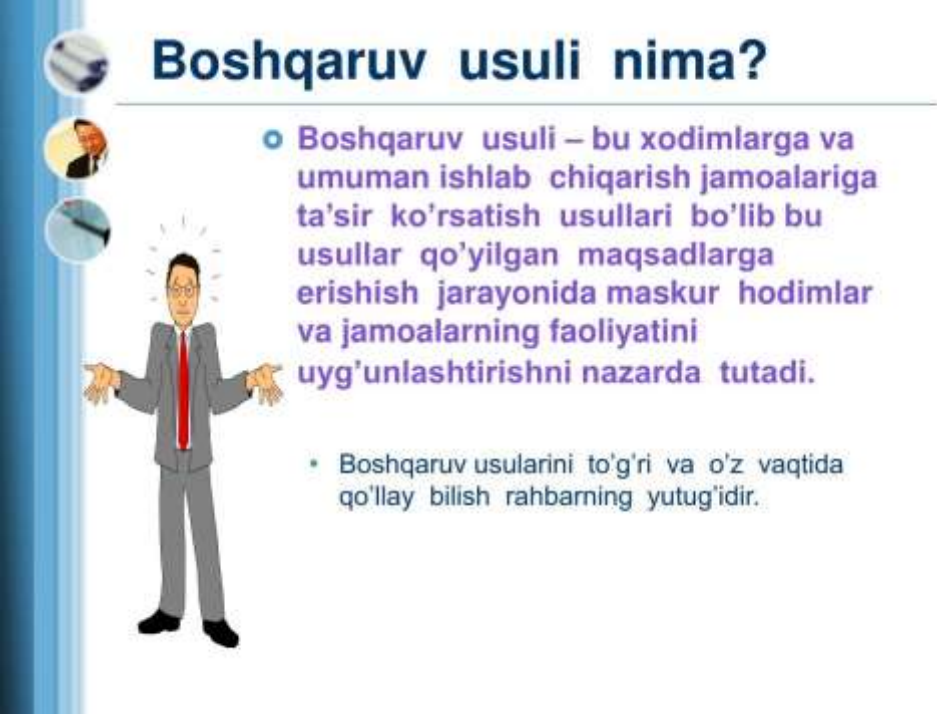

Moliyaviy hisobotlarda ma'lumotlarni soxtalashtirish muhim xavotirdir. Dunyo bo'ylab kompaniyalar har yili bu kabi faoliyatlar tufayli millionlab dollar zarar ko'radi. 2018 yilda o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, AQShdagi moliyaviy hisobotlarning 10% gacha qismi noto'g'ri ko'rsatmalarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, 2020 yilda firibgarlik tufayli tashkilotlarga o'rtacha 1,5 million dollar miqdorida yo'qotishlar yetganligi aniqlangan. Birqator holatlarda, bu soxtalashtirish kompaniyaning bozor qiymatining pasayishiga, xodimlarning ishdan bo'shatilishiga va ayrim hollarda sud jarayonlariga olib keladi. Moliyaviy nazorat vositalari va tekshirish jarayonlarini kuchaytirish bilan bunday xatolarni kamaytirish mumkin.

7. Firibgarlikka qarshi kurash strategiyalari

Firibgarlikka qarshi kurash strategiyalari orasida samarali nazorat tizimlarini joriy etish muhimdir. Auditorlik va monitoring jarayonlarini kuchaytirish kamchiliklarni aniqlash imkonini beradi. Zamonaviy texnologiyalardan, jumladan, sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish firibgarlikni oldini olishga yordam beradi. Xodimlar uchun maxsus loyihalashtirilgan o'quv dasturlari va treninglar, firibgarlik risklarini tushuntirishga qaratilgan ma'lumotlar, xabardorlik darajasini oshiradi. Kompaniyalar uchun ichki siyosatlarining strategik muvozanati muhim rol o'ynaydi. Ma'lumotlarga ko'ra, firibgarlik sababli global iqtisodiyot yilda qariyb 5 trillion AQSh dollariga zarar ko'radi. Shu sababli, samarali strategiyalar qabul qilish iqtisodiy barqarorlikni

Boshqaruv usuli nima?

- Boshqaruv usuli – bu xodimlarga va umuman ishlab chiqarish jamoalariga ta'sir ko'rsatish usullari bo'lib bu usullar qo'yilgan maqsadlarga erishish jarayonida maskur hodimlar va jamoalarning faoliyatini uyg'unlashtirishni nazarda tutadi.
- Boshqaruv usularini to'g'ri va o'z vaqtida qo'llay bilish rahbarning yutug'idir.

8. Xalqaro hisobot standartlari (IFRS) moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etishda xalqaro miqyosda bir xillikni ta'minlash maqsadida qabul qilingan. Ushbu standartlar kompaniyalar tomonidan ishlab chiqilgan moliyaviy ma'lumotlarning shaffofligini oshiradi. Firibgarlik esa, ko'pincha moliyaviy hisobotlarda noto'g'ri axborot taqdim etish bilan bog'liq. Har yili global miqyosda milliardlab dollar miqdoridagi firibgarlik holatlari qayd etiladi. Firibgarlikning oldini olish va aniqlashda xalqaro hisobot standartlari muhim rol o'ynaydi, chunki ular hisobotlarda aniq va ishonchli ma'lumotlarni talab qiladi. Umuman, IFRS mamlakatlarning iqtisodiy tizimlarida firibgarlik xavfini kamaytirishga yordam beradi.

E'tiboringiz uchun raxmat!
